

NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK AZ OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTERVEZÉS TERÜLETÉN

/Az alábbi tanulmány a X. Művelődéssel-
méleti Nyári Egyetemen, Szegeden, 1981.
július 27-én tartott előadásom írásos
változata. Ebben a formában felhasznál-
tam a hivatkozások 14. tételében jel-
zett, megjelenés alatt álló könyvem né-
hány bekezdését. A hivatkozások között
csak hazai, illetve magyar nyelven meg-
jelent írásokra utalok, ezek széles kö-
rű külföldi szakirodalmi áttekintést is
tartalmaznak./

A tudomány /vagy pontosabban: a tudományos igényű hely-
zetelemzés/, az irányítás és a gyakorlat egyik ellentmondásos
kapcsolódási területéről van szó akkor, ha az oktatás- és mű-
velődéstervezésről beszélünk. Szép feladatra vállalkozik az,
akinek lehetősége nyílik a hosszú távú tervezés keretében e
kérdéskörben dolgozni, hiszen így a jövő alakításának társa-
dalmi-szellemi feltételeivel, társadalmi-szellemi lehetőségei-
vel foglalkozhat. A munka szépségét és nehézségét jelenti az
is, hogy egyszerre kell megteremteni a hosszú távú, komplex
művelődéstervezés elméleti és módszertani bázisát.

A közgazdasági gondolkodás történetében több változatban
/olykor hipotézisként, gyakrabban állításként/ újra és újra fo-
galmazták azt az állítást, hogy "a tudásba való beruházás fi-
zeti a legnagyobb kamatot". Századunk huszas, de még inkább
ötvenes éveitől a gazdasági növekedés, társadalmi fejlődés
összetevőit elemző közgazdászok közül világszerte egyre töb-
ben fordították figyelmüket az ismeretek létrehozásának, spe-
cifikus terjesztési, újratermelési feltételeinek vizsgálatára.

A jelzett időszakoktól a kulturális szférában igencsak szembetűnővé vált a demográfiai robbanás és a technikai fejlődés hatása. Az előbbi az iskolázás kiterjesztésében és a kötelező általános iskolát elvégzettek növekvő hányadának továbbtanulásában nyilvánult meg. Az utóbbi /többek között/ a rádió, mozi, televízió, sajtó stb. tömeges elterjedésével vált valamennyiünk életmódját befolyásoló /olykor meghatározó/ tényezővé.

Mihelyt az ismeretközvetítés speciális intézményrendszere /az iskolától a tömegkommunikációig; a továbbképzési rendszerektől a művelődési mozgalmakig stb./ nagyipari jellegűvé kezdett válni, azonnal felmerült a központi támogatás, szabályozás, tervezés lehetősége, igénye és szükségessége. Felmerült azért is, mert az egyes társadalmak életében egyre jelentősebbé vált az iskola, az iskolázás, képzés, művelődés szerepe. Kétségtelen, hogy az ember a munkavégzés és a mindennapi társadalmi kapcsolatok során is tanul. A tradicionális paraszti világ fokozatos felbomlásával azonban az ismeretek bővített újratermelésének döntő része speciális, elsősorban erre - vagy csak erre - a célra létrehozott közvetítőkhöz, közvetítő rendszerekhez kötődik. Amilyen mértékben megnövekedett egy-egy társadalomban az ismeretek újratermelésének, elterjesztésének-elosztásának speciális intézményrendszere /tágabb értelemben szférája/, olyan mértékben fogalmazódtak meg egyre erőteljesebben a társadalmi kontrollja, társadalmi szabályozása és bizonyos mértékig központi tervezése iránti igények.

A mai tőkés és szocialista országokban a művelődéspolitikai egyik lényeges eszköze és megnyilvánulási formája a tervezés. A szocialista országokban /az 1960-as és 1970-es években/ különösen megnövekedett a társadalom "kulturális szférája" iránti tervezői érdeklődés, hiszen az életszínvonal emelkedésével, az elosztási viszonyok szocialista jellegének erősödésével egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a perspektivikus társadalmi célok bővülő csoportját a kulturális értékek megteremtése és elosztása tölti ki. Az is kiderült, hogy

újratermelődnek a kulturális különbségek s ezzel együtt érzékelhetők a művelődési feltételrendszer funkcionális és szerkezeti ellentmondásai. Jogosan fogalmazódott meg a kérdés: hosszú távon mit kell és mit lehet tennie a társadalom-irányító testületnek ahhoz, hogy dinamikus kölcsönhatás alakuljon ki a gazdasági és műveltségi-kulturáltsági viszonyok között; mit kell és lehet tenni annak érdekében, hogy a műveltség, művelődés a társadalmi-gazdasági fejlődés aktív tényezőjévé váljék? Ebből fakadóan a hosszú távú oktatás- és művelődéstervezés során módszertani szempontból az alábbi kérdéskörökre kell válaszolni:

Az egyik: milyen okcsoportok váltották ki világszerte a művelődéstervezés iránti társadalmi igényt és ezekből fakadóan mi lehet, mi legyen a művelődéstervezés tárgya?

A másik: hogyan tervezzünk, azaz milyen speciális módszertani szempontok határozzák meg e területen a tervezést?

A harmadik: milyen /a társadalmi-gazdasági fejlődés általános törvényszerűségeiből adódó/ elvi és milyen konkrét társadalmi-gazdasági kiindulások alapján tervezhetünk és tervezzünk? E három kérdéskört szem előtt tartva szeretném vázlatosan bemutatni az oktatás- és művelődéstervezés terén kialakult megközelítési módokat, nemzetközi tapasztalatokat.

1./ A kulturális szféra iránti közgazdasági és tervezői érdeklődés okai

A kulturális szféra a speciális /elsősorban erre a célra létrehozott/ közvetítőkhöz, közvetítő rendszerekhez kötődő tanulás, művelődés, ismeretszerzés feltételrendszerét és társadalmi folyamatait összefoglalóan jelölő kategória. Tehát a szellemi termékek alkotásának /termelésének/, terjesztésének /elosztásának/, befogadásának /fogyasztásának/ intézményi, gazdasági, szervezeti feltételrendszeréről és a közvetlenül kapcsolódó társadalmi folyamatokról van szó. E szféra magában foglalja az ismeretszerzés folyamatainak központi irányítási mechanizmusait is. /Ideológiai-politika, szakmai-művészeti,

gazdasági-jogi irányításról, szabályozásról lehet szó./ A hazai intézményi, ágazati szemléletű megközelítésben az ágazati rendszer 8. népgazdasági ágának 8.3 /oktatás/ és 8.4 /kulturális szolgáltatás/ ágáról ill. az ezekhez sorolt intézményrendszeréről van szó. Így a kulturális szféra körébe tartoznak /mint alágazatok/ az óvodák, az alsófokú oktatás, a gyermekvédelem, a középfokú oktatás, a felsőfokú oktatás, a tanfolyami oktatás és az oktatásszervezési, módszertani intézetek; a közművelődés, a művészetek és a kulturális szolgáltatások intézményrendszere. Ám mint a definíció is jelzi, nem csupán ezeket soroljuk a kulturális szférához, hanem a művelődési folyamatok más közvetlen feltételeit is. Tehát a már említett irányítás mellett a közvetlen ipari és kereskedelmi háttértől /pl. kulturális cikkek és eszközök gyártása, forgalmazása/ a munkahelyek által szervezett művelődési lehetőségeken át a családok fizetőképes kulturális keresletéig igen széles a skála.

A kulturális szféra iránti közgazdasági és tervezői érdeklődés közvetlen oka a munkaerőszerkezet lényeges megváltozása és ezzel egyidejűleg az ismeretközvetítési rendszerek belső gazdasági, szervezési problémáinak kiéleződése volt.

Alapvető oka azonban az, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés egy bizonyos szakaszától a gazdasági növekedés egésze megköveteli és bővülő mértékben kiváltja a szellemi infrastruktúra megteremtését. A szocialista országokban ez az igény - és az ezzel kapcsolatos számos ellentmondás - az extenzív és intenzív gazdaságfejlődési szakasz átváltási periódusában vetődik fel sürgető módon.

Kétségtelen, hogy a gyakorlat kényszere váltotta ki a gazdasági és kulturális fejlődés konkrét kapcsolatainak elméleti újraelemzését is. Berend T. Iván szerint "A gazdaságelmélet hosszú ideig elhanyagolta a műveltség, a képzettség szerepét a gazdasági folyamatokban. A növekedés tényezői között még a marxista közgazdaságtudomány is megfeledkezett ezen összefüggésről, amely pedig minden alapfokú összefoglalás leg-

elején, az alapfogalmak tisztázásaként, hűségesen megismételte azt a marxi gondolatot, hogy a legfőbb termelőerő az ember a maga tapasztalataival, ismereteivel ... A marxista közgazdasági elmélet megújulására volt szükség, hogy a gondolat eredeti erejével hassa át a közgazdasági gondolkodást" /1; 141.p./

Ez a megújulás a tervezés elméletét is érintette. Annál is inkább, mert az elmaradottság és fejlettség határvonalának átlépési időszakában kiderült, hogy "A műveltségi képzettségi szint különböző fokú elmaradása helyenként a legkorszerűbb technika adaptációjának s mindenhol a korszerű innovációs képességnek a rovására megy ... ma már - legalábbis elvileg - mindenki nagy jelentőséget tulajdonít a képzettségi-műveltségi szintnek a gazdaság műveltségi-képzettségi meghatározottságának" /Berend: 1; 143. p./ Érthető, hogy a tervezés elmélete és gyakorlata /tőkés és szocialista országokban egyaránt/ a kulturális szférából először az oktatási feltételekre és folyamatokra terjedt ki. Részben azért, mert a demográfiai meghatározottságokon keresztül ennek voltak leginkább mérhetőek a szélesebb társadalmi összefüggései. Részben azért, mert a szakmunkaerő-szükségleten keresztül az oktatás tervezése közvetlenül kapcsolható volt a korábban kialakult gazdasági tervezési rendszerekhez. Az oktatáson kívüli művelődés tömegessé válásával, feltételeinek nagymérvű kiépülésével, társadalmi hatásának növekedésével /pl. tömegkommunikáció/ mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a tervezésben is kifejeződő társadalmi előrelátás és stratégia az iskolán kívüli művelődésre, sőt a szabadidő-szervezés és eltöltés, a rekreáció egészére ki kell hogy terjedjen. Az újratermelési folyamat egészének olyan hosszabb távú stratégiájára van szükség, amely a legfőbb termelőerő, az ember szellemi szükségleteire, teljes rekreációs igényrendszerére is épít; sőt ezekből indulva próbálja meghatározni az anyagi termelés főbb irányait és arányait.

A hosszú távú oktatás- és művelődéstervezési törekvések okaival többek között Mándi /24/, Kovács J. /17/, Monigl /25, 26/, Kovács G. /16/, Kuti /23/, Koncz /11-14/, Inkei-Kozma /7/.

Koncz-Monig /15/ írásai foglalkoznak, áttekintve a nemzetközi szakirodalmat is. Összességében - véleményem szerint - öt lényegesebb ok-csoport áll az érdeklődés hátterében.

1/ A gazdasági és társadalmi struktúra változásai. A primer, szekunder és terciér gazdasági szférák történelmi arányváltásai egyértelműen kifejezésre juttatják és megkövetelik a munkaerő képzettségének megváltozását. E tekintetben négyféle problémakör indokolja a tervezési törekvéseket.

a/ Az elmaradottság és fejlettség határvonalának átlépése növekvő keresletet támaszt a művelődési - és elsősorban az oktatási - feltételrendszer kínálata iránt. A magasabb iskolázottságból fakadó tájékozódási, ismeretszerzési igény - és kényszer - egyben nyomást jelent az iskolán kívüli művelődési intézményekre.

b/ Az iskolázás, a szakmaváltoztatás a társadalmi és területi mobilitás egyik meghatározó tényezőjévé vált. A strukturális változások nyomán a hagyományos életkeretek felbomlottak, a család funkciója megváltozott, kiterjedt az "ifjúsági létállapot" ideje - így megnőtt a nevelési-művelődési intézmények szocializációs szerepe.

Ezzel párhuzamosan - alapvetően a technikai fejlődésre visszavezethetően - javult az életszínvonal, az iparilag fejlettebb országokban megnőtt a tényleges szabad idő, illetve ennek lehetősége. Ez szintén megnövelte az iskolán kívüli művelődés iránti igényt, a kulturaközvetítők keresletét.

c/ Az oktatási rendszerek fejlődése is hatott a strukturális változásokra, megerősítve azok irányait. Ugyanakkor a strukturális változások számos olyan szakmát és olyan ismeretet követelnek, amelyeket az oktatási rendszer nem tud nyújtani; tehát az át- és továbbképzésben, az új szakmai ismeretek megszerzésében, a szakmunkaerő-szükséglet és az oktatási kibocsátás közötti szakadékok áthidalásában, a szolgálta-

tások fehér foltjainak időleges eltüntetésében jelentőssé vált és válik az oktatáson kívüli művelődési intézmények szerepe.

De a fordított összefüggés is felismerhető: a tömegkommunikáció hatására megváltozott a gyermekek iskolakészültségi szintje; többek között az iskolán kívül megszerezhető ismeretek is kényszerítő erővel hatnak a köznevelési rendszer és a tantárgystruktúra megváltoztatása irányában. Érzékelhető egy más irányú összefüggés is: bár a szabad idő nagyságát és művelődésre fordítható arányát alapvetően a művelődési feltételrendszeren kívüli tényezők határozzák meg /így például többek között a munkamegosztásban elfoglalt hely, a gazdaságföldrajzi környezet, a jövedelem, az anyagi fogyasztási szerkezet és az ezzel kapcsolatos aspirációk/, szerkezetének átalakulásában a tömegkommunikációnak is van jelentősége - különösen az ún. szintáttörések esetén. A sajtó, a rádió és főleg a televízió tömeges elterjedését nemcsak lehetővé tette az életszínvonal emelkedése, a szabad idő növekedése, de a tömegkommunikáció maga is hozzájárult az időfelhasználás szerkezetének változásához, mintegy kikényszerítve az erre fordított időt. Hasonló tendenciák kibontakozása várható az új - döntően elektromosságon alapuló - kulturaközvetítők /lemezjátszó, magnó, kazetták, video/ terjedésével.

- d/ Végül a tudományos-technikai forradalom - mint világtörténelmi folyamat - megköveteli az ismeretek mennyiségének növekedését, szerkezetének átalakulását, és maga a tudományos-technikai fejlődés kiváltja az ismeretek mennyiségének növekedését, szerkezetének átalakulását, az ismeretközvetítési rendszerek iránti tömeges igényt.

A foglalkozási és termelési struktúrában megnyilvánuló arányváltozások azt is kifejezik, hogy a primer és szekunder szférában a technikai fejlődés döntően munkaerőmegtakarító jellegű, ugyanakkor a terciér szférában - így a művelődési feltételrendszerben is - éppen a technikai fejlődés hatására, ill.

az életszínvonal emelkedése nyomán pótlólagos munkaerő-igény lép fel. A helyreállítási periódusok befejeződésével, ill. a gazdaságfejlesztés extenzív és intenzív szakaszának átváltási időszakban élesen vetődnek fel a munkaerőgazdálkodási problémák, és nem csupán a mennyiségi vagy szerkezeti inkongruencia, hanem a munkaerővel szemben támasztott minőségi követelmények miatt.

2./ A két vilárendszer harca és békés egymás mellett élése

A művelődési feltételekkel, lehetőségekkel és folyamatokkal kapcsolatos döntések kifejezik és hordozzák egy-egy társadalom stratégiai célrendszerét, fogyasztási szisztémáját, munkaidő és szabadidő-háztartását. Így a két vilárendszer harcának ideológiai és kulturális vetületei is fontos szerepet játszottak abban, hogy az elmúlt másfél-két évtizedben megnövekedett az érdeklődés a művelődési feltételrendszer gazdasági vizsgálata iránt. Itt egyrészt arról van szó, hogy a társadalmakon belüli /eltérő jellegű és tartalmú/ demokratizálódás igénye felszínre hozta a művelődési feltételrendszerek problémáit és a hozzájutási esélyegyenlőség, illetve esélyegyenlőtlenség ideológiai-politikai kérdéseit. A két vilárendszer versenye és együttműködése felveti a kérdést, hogy a különböző társadalmi-gazdasági rendszerek milyen erőfeszítéseket tesznek az emberiség kulturális örökségének megőrzése, illetve közkinccsá tétele érdekében. Az adott társadalmi rendszer milyen eredménnyel tudja sajátos vonásait a kulturális fejlődésben érvényesíteni, megjeleníteni.

3./ A két előző tényezőcsoportból és a művelődési intézményhálózat belső gazdasági problémáiból fakad az, hogy egy-egy társadalom gazdaságpolitikai vezetése döntési alternatíva és kényszer előtt áll. Társadalmi rendszertől függetlenül derült ki ugyanis az 1960-as években, hogy a művelődési intézmények /az iskolák mellett elsősorban a komoly műfajú előadóművészetek/ többnyire nem képesek önfinanszírozó jelleggel működni.

Ugyanakkor a fejlődő és a szocialista országokban - de több fejlett tőkés országban is - követelményként fogalmazódott meg a szellemi értékek mind szélesebb körben való terjesztésének igénye, az állam ezzel kapcsolatos gazdasági szerepének erősítése.

4./ A tudomány és a tudományos kutatás belső fejlődése során a legkülönbözőbb társadalomtudományi területen vetődött fel az a probléma, hogy nem lehetett a gazdasági fejlődést, a "társadalmi" és a "gazdasági" elemek történelmi hatásmechanizmusát kellően megmagyarázni az oktatás, művelődés, művészetek "bekapcsolása" nélkül. A filozófiai, társadalomelméleti kutatásokból egyre erőteljesebben bontakozott ki egy olyan gondolkodási vonulat, amely a gazdasági, társadalmi-kulturális fejlődés kapcsolatára helyezte a hangsúlyt.

5./ A szocialista országokban folyó népgazdasági tervezés módszertani fejlődése során is egyre inkább világossá vált, hogy a társadalompolitikai stratégiai döntések és a hosszú távú tervek nem nélkülözhetik az ismeretszerzés és a társadalmi nyilvánosság feltételrendszerének tervezését. Az anyagi gazdaság elért szintje mellett a korábbi időszaknál nagyobb mértékben várható az, hogy a műveltségi, kulturális színvonal függvényeként alakul az életmód. Mindezek arra utalnak, hogy a hosszú távú tervezésnek nem csupán járulékos tényezője, de szerves része a művelődésügy - bár elsősorban a felsőoktatás és közoktatás - tervezése. Indokolja ezt az is, hogy a gazdasági növekedés extenzív forrásainak kimerülésével hosszabb távon az egyetlen szabad növekedési forrás a munkaerő szakképzettsége, de még inkább innovációs készsége lesz. A szocialista országokban, amikor az 1960-as években felszínre kerültek és nyilvánvalóvá váltak az infrastruktúra elmaradottságából fakadó ellentmondások, különösen élesen fogalmazódtak meg a kulturális fejlesztéssel kapcsolatos igények. Jól tükrözi ezt pl. a Richta vezette munkacsoport jelentésének /"Választúton a civilizáció"/ szemlélete és néhány szakasza. /32/

A társadalmi-gazdasági fejlődés és a művelődés-tervezés viszonya sajátos formában jelentkezett a polgári jövőkutatási munkákban. A Római Klub "No Limits to Learning" című világmodelljének megjelenése előtt a fejlődés alapvetően technikai-gazdasági összefüggéseit elemző világmodellekből is kiszűrhető a szerzők művelődéssel kapcsolatos állásfoglalása: a negatív tendenciák leküzdése esetén a kulturális szféra világszerte gyors fejlődés előtt áll. /Lásd erről: 5, 13/ A viharos vitákat kiváltó "klasszikus" világmodellekkel párhuzamosan készültek olyan átfogó elemzések, amelyek ezekre a kérdésekre koncentráltak. 1968-ban publikálta P.H. Coombs: "Az oktatás világválsága. Rendszerelemzés" c. tanulmányát /2/, ennek szemlélete befolyásolta az oktatáson kívüli művelődési folyamatok gazdasági elemzését is. Feltárta, hogy az oktatás világválsága öt tényező történelmi összekapcsolódásának a következménye:

- egyre nagyobb az oktatás iránti igény, növekszik a tanulók áradata;
- világszerte jellemző az erőforrások akut hiánya, a hatalmas növekedés ellenére sem fedezik a szükségleteket;
- a technikai fejlődés ellenére az oktatás munkaigényes iparág marad, növekszik az egy tanulóra eső költség;
- a "kimeneti eredmény" nem felel meg a nemzeti fejlődés és az egyének gyorsan változó szükségleteinek;
- a mai oktatási rendszerek a válsággal szemben tehetetlenek.

Ugyanezek a problémák jelentkeznek - bár kevésbé modellezhető formában - az oktatáson kívüli művelődés esetében is. Coombs pozitív stratégiája szerint az oktatási rendszereket komplexen, társadalmi összefüggéseikben kell elemezni. Elő kell segíteni az újításokat és meg kell adni az iskoláknak az újítások bevezetésének technikai feltételeit.

Coombs megállapítása, hogy "a drága oktatás lehet rossz, de a jó oktatás sohasem lehet olcsó" szinte alaptétellé vált a művelődésgazdaságtani kutatások nyomán is.

1972-ben jelent meg a Faure által vezetett bizottság "Tanuljunk meg élni" c. jelentése, amelyben hangsúlyozottan van szó arról, hogy az iskola nem elegendő a korszerű műveltség kialakításához. A világmodellszerű elemzések mellett /az 1970-es években/ számos olyan jövőkutatási munka jelent meg, amelyek alapvetően vagy mondanivalójuk lényegét tekintve a fejlődés kulturális meghatározottságaival a művelődéstervezés szükségességével foglalkoztak. /Lásd erről: 13/

A tervezést motiváló okcsoportok, az oktatás- és művelődéstervezéssel kapcsolatos viták arra utalnak, hogy az ágazati szemléletű, alapvetően az intézményekre és azok fejlesztési irányaira koncentráló középtávú tervezés köre fokozatosan bővül, s a tervezés tárgya a társadalmi és művelődési folyamatok kapcsolatrendszerének befolyásolása, a munkán kívüli időfelhasználás feltételeinek biztosítása lesz. Különösen az elmúlt 10-15 év során egyre nyilvánvalóbban kiderült az, hogy csak a művelődési intézményekre koncentráló, a gazdasági tervek mintájára felépülő, rövid és középtávú oktatás- és művelődéstervezés nem képes az irányítók és irányítottak demokratikus alkujának kifejezőjévé, a művelődési folyamatok és a művelődéspolitikai mechanizmusok hosszú távú érdekegyeztető keretévé válni. A fejlődés fő iránya mindenképpen az, hogy a kulturális szféra komplex tervezése alakuljon ki. Ám az elméletlettörténeti út érthetően egyik vagy másik megközelítés korszakokénti előtérbe kerülését mutatja.

6./ Megközelítések, irányok az oktatás- és művelődéstervezés terén

A nemzetgazdasági /szocialista országokban népgazdasági/ oktatástervezés terén legkidolgozottabb az "oktatási ellátásra" /intézményekre/ koncentráló, alapvetően az "oktatási ágazat" körében mozgó középtávú tervezés. Ennek során elsősorban azt veszik számba, hogy közösségi forrásokból mennyi fordítható és milyen szerkezetben az oktatási intézmények beruházási szükségleteinek és folyó ráfordításainak fedezésére. Tervezik

az oktatási férőhelyek mennyiségi mutatókban kifejezhető alakulását, ezek fajlagos beruházási költségeit, a különböző intézménytípusokkal való ellátottsági mutatókat. Tervezés tárgya a különböző iskolatípusokban tanulók száma. Feltételei oldalról ugyancsak lényeges tervezési probléma az oktatási rendszer munkaerő-ellátása.

Az oktatás-tervezési szakirodalomban az egyik alapvető kérdés, hogy milyen tényező csoport vagy csoportok legyenek a tervezés kiindulásai; azaz: mi legyen a mennyiségileg mérhető és intézményeken keresztül megragadható szükségleti számítások alapja?

Az egyéni igényeken alapuló tervezési módszerek kiindulási pontja az, hogy a család - a szülők és tanulók - igényeiből kell levezetni a jövőbeni oktatási szükségleteket. Ezeket az igényeket alapvetően a különböző pályák várható jövedelmezősége és az iskolák elvégzésével járó egyéni /családi/ anyagi áldozat alakítja. Az egyéni beiskolázási kívánságok nyilvánvalóan nem vezethetnek a nemzetgazdaság optimális foglalkoztatási szerkezetének kialakításához - ezért e módszer sohasem vált a gyakorlati tervezés kizárólagos eszközévé. Az erre alapozott számítások elsősorban tájékoztató jellegűek, oktatás-gazdaságtani nézőpontból egészítik ki a más módszereket felhasználó tervezést. /Az irodalomról lásd: Kuti: 23; 50-51.p. és Mándi: 24; 77-81.p./

A társadalmi igényeken alapuló módszerek hosszabb távon érvényesülő, mennyiségi mutatókkal leírható és viszonylag megbízhatóan prognosztizálható társadalmi folyamatokból vezetik le az oktatási intézmények iránti igényeket és állapítják meg a fejlesztési követelményeket. "Az oktatási szinteknek megfelelően előrejelzéseket készítenek a népesség növekedéséről, kor szerinti összetételéről, a távlati nemzeti és társadalmi feladatokról /ezek meghatározásához a módszer egyes változatai a nemzetközi összehasonlítások eredményeit is figyelembe veszik/ és az állam, valamint a fogyasztók oktatási igényeiről.

Ezek az igények magukban foglalják az írástudatlanság megszüntetését, a kötelező alapfokú oktatást és a különböző kulturális célkitűzéseket. A tanítást a fejlődés társadalmi infrastruktúrájának, öncélnak tekintik. Ezután következik e célok költségkihatásainak vizsgálata. Rendszerint azt tapasztalják, hogy az oktatás fejlesztéséhez szükséges pénzüsszegek nagyobbak annál, ami a nemzeti jövedelem és az állami bevételek alapján rendelkezésre áll. Ilyenkor kompromisszumos megoldást keresnek, olyan megvalósíthatónak látszó tervet készítenek, amely az eredeti elképzeléseket a lehetőségek mértékére csökkenti, illetve megkísérlik valamilyen módon "kiharcolni" az oktatásra fordítható pénzeszközök növelését" /Kuti: 23; 52. p./ Ez a módszer tükrözi a társadalom oktatás iránti igényeit, az egyik kiindulást jelentheti az oktatási rendszer megtervezéséhez, ám korántsem elegendő kiindulást, hiszen nem ad információkat a gazdaság szakmunkaerő-szükségletéről.

A szakmunkaerő-szükségleten alapuló tervezési módszerek terjedtek el leginkább a tőkés országokban. Valamennyi ebbe a csoportba foglalható tervezési megközelítés lényege az, hogy az oktatási rendszert a gazdaság várható munkaerő-szükségletéből kiindulva kívánja megtervezni. E módszerek számos változata alakult ki. Az eljárások közös problémája, hogy bizonytalanok a munkaerő-szükségleti előrejelzések. További általános gond, hogy a konjunkturálisan is változó szakmunkaerő-szükségletnek megfelelően szinte lehetetlen az oktatási rendszer gyakori és gyors átstrukturálása. Mindinkább teret nyer az a megközelítés, amely szerint a szakmunkaerő-szükségleti tervezés az oktatási rendszer tervezésének csak egyik lényeges, de semmiképpen sem kizárólagos kiindulása.

A szocialista országok eddigi oktatás-tervezési gyakorlata a szakmunkaerő-szükségletből indul ki. A tervezésnek e téren biztosítani kell a kívánt színvonalú és szerkezetű termelés fejlesztéséhez szükséges munkaerőt; a tervidőszakban rendelkezésre álló oktatási és a fiatal generációk szellemi kapacitásának kihasználását. Ezen követelmények teljesítéséhez meg

kell határozni a népgazdaság munkaerő-szükséglet, - ezen belül a szakmunkaerő - iránti várható keresletet. Ehhez a munkaerőmérlegek rendszere szolgáltatja az információs bázist. Az összevont munkaerőmérleg a foglalkoztatottak számának továbbá foglalkozás, kor és nemek szerinti megoszlásának változását veszi számba a tervidőszak alatt. A szükséglet-fedezeti mérleg a tervidőszak kezdetén rendelkezésre álló munkaerő-források gazdasági és demográfiai változásait, valamint a munkaerő szükséglet kielégítésére rendelkezésre álló forrásokat vizsgálja. Az ifjúsági mérleg a fiatal korosztályok iskolai pályafutását kíséri figyelemmel. /A módszerekről és vitákról lásd: Kovács J. - Timár J.: 18, Monigl: 26, Kovács J.: 17, Kuti: 23./

Egy nemrégiben megjelent tanulmány a megközelítéseket az alábbiak szerint csoportosítja /Pőcze: 31/:

- Input-hangsúlyos tervezés; ennek alapja a demográfiai prognózis, amely jelzi, hogy az oktatási rendszer mely intézmény - típusára és várhatóan mikor vár fokozottabb igénybevétel.
- Struktúra-hangsúlyos tervezés során elsősorban az oktatási intézmények kapcsolódásaira fordítanak figyelmet.
- Output-hangsúlyos tervezést tulajdonképpen a szakmunkaerő-szükségleti tervezés jelent, amikor is az oktatási rendszer kívánt kimeneti tényezőinek mennyiségi és minőségi jellemzői jelentik a kiindulást.
- Célraorientált tervezés során "... a tervező megállapodás szerinti jelekkel leírja a jövőben kívánatos célállapotot, majd ugyanilyen jellemzőkkel a meglévő helyzetet." A terv mint cselekvési program a célállapot elérésnek pályáját jelöli ki.

Inkei Péter és Kozma Tamás a köznevelés fejlesztési céljait és stratégiáit vizsgálva azt állapítják meg, hogy hazai tervezői gyakorlatunk többnyire a köznevelési alapszerkezet átalakítására koncentrált. "A köznevelési rendszer fejlesztésének az a típusa, amely az alapszerkezet átalakítását célozza meg, végső soron problémamegoldásként értelmezhető és modellez-

hető, leírható a problémamegoldás általános menetével" /7; 64.p., Ennek elemei: helyzetkép a kiinduló állapotról és a célállapot meghatározása: diagnózis a kettő eltéréseiről - ez a probléma, amelyet a tervezéssel kell megoldani; a probléma megoldásának variációi; az eredmény ellenőrzése. Ebben a megközelítésben a fejlesztés folyamata alárendelt értelmezést nyer, "... e folyamat tervezése nem egyéb, mint a megváltoztatandó elemek megjelenésének időbeli ütemezése /ütemterv/ a hozzá szükséges szervezési feladatok megjelölésével és a költségek biztosításával" /7; 64.p./ E szemlélet és az ennek megfelelő tervezői megközelítések következményeként éppen a kritikus szakasz, "az átmenet megtervezése alárendelt jelentőségű." A szerzők a folyamatos korszerűsítés tervezését szorgalmazzák; a tervezést döntési láncolatként értelmezik. "Ha a fejlesztést problémamegoldásként tervezzük meg, akkor a fejlesztés tennivalói az elérendő állapot és a jelen helyzet eltéréseiből bonthatók ki. Ha viszont a fejlesztést döntési láncolatként szemléljük, akkor azt hangsúlyozzuk, hogy a korszerűsítés közben folyamatosan ismerjük fel az új meg új tennivalókat ... A fejlesztés e stratégiáját döntéssorozatként tervezzük meg és csupán a kritikus elágazási pontjait rögzítjük előre. E nagyvonalú térképen a folyamat részeit alkotó fejlesztések megtervezése természetesen az általános problémamegoldás sémáját követi." /7; 72-73.p./

Ahogy az 1960-as években /a szocialista országokban/ a gazdasági növekedés átfogó elméleti kérdéseivel foglalkozó közgazdászok körében elfogadottá vált az a nézet, hogy "... a távlati tervnek nemcsak mellékesen kell foglalkoznia az oktatással, hanem centrális kiindulópontként kell ezt a kérdéskomplexumot kezelnie..." /Jánosy: 9; 150.p./, úgy az 1970-es évek-re jellemző, hogy a művelődés egészének tervezését sürgetik. Pozsgay szerint "A gazdasági elmaradottság felszámolásáért folytatott küzdelemben a gazdaság és a kultúra kapcsolatában... létrejön egy sajátos mechanizmus és vele egy sajátos gondolkodásmód is. Ez a mechanizmus nagyon egyszerű logika szerint működik: a gazdasági fellendülés idején a kulturális fejlesztést és fejlődést szolgáló anyagi eszközök csak vonakodva és utolsónak kö-

vetik a termelési növekedés ütemét, ugyanezek az eszközök gazdasági nehézségek, feszültségek idején hallatlan fürgeséggel vonulnak ki a kulturális területről." /30; 284-285.p./

E sajátos mechanizmus és gondolkodásmód meghaladása is azt követeli, hogy "szembe kell nézni a kultúra tervezésének avagy tervezhetőségének" kérdésével. "... a termelőerők fejlődésének nemcsak tárgyi-dologi viszonyait lehet és kell előre látnunk, hanem a velük módosuló, fejlődő emberi kapcsolatokat is..."

A szakirodalomban felmerül a probléma, hogy tevékenységcentrikus legyen-e az oktatáson kívüli művelődés tervezése vagy feltételcentrikus.

Az előbbi azt jelenti, hogy a tevékenységek tartalmának, jellegének, szerkezetének és a tevékenységek által erősített vagy gyengített életmód-típusok jellemzőinek tervezése /az ilyen jellegű célok kitűzése/ megelőzi a feltételek tervezését. Az utóbbi azt jelenti, hogy a művelődési tevékenységek rendszerszerű tervezésére ma még nincsenek elegendő ismeretek, így nem lehet mást tervezni, csak az intézményhálózatban megragadható feltételeket. A tevékenységcentrikus tervezés mellett szól az az érv, hogy más tartalmi és jellegű, szerkezetű művelődéshez más feltételrendszer szükséges. De az a megfontolás is, hogy a művelődésügy - és feltételrendszere - nemcsak önmagáért van, hanem valami másnak az eszköze: a szocialista életmód kialakulásának bizonyos mértékig mintegy előfeltétele is valamiféle szocialista művelődési tevékenységrendszer kialakulása. A feltételcentrikus tervezés mellett szól az, hogy a mai magyar művelődési intézményhálózat oly sok kívánnivalót hagy maga után, hogy jó, ha képesek vagyunk a szükségleteket kielégíteni és valóban kulturáltságot sugárzó intézményhálózaton keresztül újabb szükségleteket felkelteni.

Hasonlóak a gondok az intézményszintű tervezés esetében is. Milyen ismeretek, módszerek szükségesek ahhoz, hogy egy-

egy intézmény - mondjuk művelődési otthon - tervezésében az alábbi /elvileg kívánatos/ sorrendet tudjuk tartani:

- a/ szociológiai jellegű tervezés - azaz kiknek, milyen rétegeknek szolgál majd az intézmény;
- b/ funkcionális tervezés - azaz milyen funkciókat kell hogy betöltsön;
- c/ működés-tervezés - azaz milyen feltételek kelljenek a funkciónak megfelelő működéshez;
- d/ építészeti tervezés - azaz milyen épület, belső tér szükséges az előbbieik racionális, gazdaságos megvalósításának feltételeként.

A tervezési célok, a tervezési módszertan és a célok megvalósításához alkalmazott vagy alkalmazható eszközök szoros összefüggésben vannak egymással. Nyilvánvaló, hogy más fejlesztési programot és az intézményrendszer más strukturáját igényli egy olyan koncepció, amely a művelődés életmódformáló hatását /mintegy újratermelési szerepét/ helyezi előtérbe, mint egy olyan gondolatrendszer, amely a szabadidő szórakozásra fordítható részének eltöltéséhez kíván feltételeket teremteni. Szczepanski megállapítja, hogy a "kulturális tervezés" tárgya elsősorban a művelődési tevékenységeket szervező intézmények működése, s ebben a megközelítésben a kultúra például a színház, mozit, a zenét, a táncot stb. jelenti. Így a kulturális terv feladata az, hogy "... gondoskodik az ilyen szolgáltatásokat végző intézmények fejlesztéséről, szervezze meg az emberek tevékenységét, a kereső foglalkozáson és a házi munkán felül megmaradó szabad idejükben, irányítsa esztétikai szükségleteiket és szórakozási igényeiket..." /33; 302.p./

Ám a továbbiakban a kultúra szélesebb értelmezése alapján egy tágabb szemléletű kulturális tervezés igényét fogalmazza meg: "Szakítani kell azzal a meggyőződéssel, hogy az ember kulturális tevékenysége csupán szabadidő-tevékenységének keskeny szeletére szorítkozik. ... Nem korlátozhatjuk a kultúra fogalmát csupán az esztétikai értékek együttesére, a kulturális

tevékenység tervezését pedig az ilyen értékekből való részese-
sedésre ... A terv alapjául tehát a kultúra legtágabb megha-
tározását kell elfogadnunk, s mint tudatos emberi tevékenység-
get és alkotások együttesét. Nem zárhatjuk ki eleve és célza-
tosan a kulturának mindazokat a területeit, amelyeket közke-
letűen szakmai kultúrának/, együttélési kultúrának, intellek-
tuális kultúrának nevezünk." /33; 303-304.p./

Az oktatáson kívüli művelődéstervezés szakirodalmja és gyakor-
lata szorosan összefonódik a társadalmi tervezéssel, mint tu-
dományos kutatási témával és mint praxissal. Az általános elmé-
leti és módszertani kérdéseket taglaló társadalmi tervezési
munkákban szinte minden esetben szó van a kulturális terve-
zésről - gyakran centrális elemként említve.

A társadalmi tervezés elméletéhez és szemléletéhez - kö-
tődő, de azon belül "önállósodó" hosszú távú művelődéstervezé-
si szakirodalom egyik csoportja az általános elméleti kérdése-
ket, a szükségességet tárgyalja. Továbbá a régiók vagy ország-
részek, ill. rétegek közötti "kulturális szakadék", a fejlő-
dési egyenlenségek megszüntetésének lehetőségét vizsgálja.
/A vonatkozó szakirodalmat lásd a 14. sz. alatti áttekintés-
ben./

A tanulmányok második csoportja a szabadidő tervezése, en-
nek módszertana kapcsán foglalkozik a művelődéstervezéssel.

A megközelítések harmadik iránya egy-egy intézménytípus-
hoz - többnyire a tömegkommunikációhoz és a könyvtárakhoz -
kapcsolódik. S végül történnék kísérletek egy általános művelő-
déstervezési módszertan kialakítására. A tervezés szükségessé-
gét hangsúlyozók írásaiban is az alapvető kérdések egyike, hogy
mit lehet és mit szabad tervezni, nem jelent-e káros beavatko-
zást /pl. a művészetek területére/ a tervezés, nem fenyeget-e
az egyoldalúság.

Ugyancsak lényeges probléma, hogy mi legyen, mi lehet az
elvi kiindulópont.

Tervezési kiindulásnak egyrészt a múlt és jelen fejlődési törvényszerűségeinek ismeretét; másrészt a prognózisokban rejlő információkat; harmadrészt a tudományos-technikai forradalom tényéből és lehetőségéből levezethető művelődési követelményeket tekinti a szakirodalom. Csak egy példát kiragadva: John az utóbbira helyezi a hangsúlyt: ... a művelődési folyamatok távlati tervezésénél mindennemű elgondolás kiindulópontja, hogy a kulturális forradalom jelenlegi szakaszában a tudományos-technikai forradalmat szocialista feltételek között kell végrehajtani". /lo; l.p./ Más írásaiban is azt fejtegeti, hogy a TTF és a szocialista kulturális forradalom közötti összefüggést kétféle módon kell figyelembe venni a művelődési folyamatok tervezésénél. Egyrészt az a kérdés, hogy milyen lehetőségei adódnak majd a szocialista feltételek között végbemenő tudományos-technikai forradalomnak a kulturális élet további fejlődésében. Ez tehát azt jelenti, hogy figyelembe kell venni a TTF kulturális követelményeit, ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy a TTF nemcsak új és nagy követelményeket támaszt, hanem a kulturális fejlődés számára új és nagy lehetőségeket is feltár.

Ma még ugyan nincsenek rendszerezetten áttekintve ezek az "új és nagy lehetőségek", annyi azonban világos, hogy a technikai fejlődés nyomán felszabaduló idő, a közlekedés fejlődése és a lakosság anyagi jólétének növekedése megváltoztathatja a művelődési szokásokat. A TTF ugyanakkor megváltoztatja a kulturális kínálat közvetlen ipari hátterét, azaz új kulturaközetítő eszközök, eszközrendszerek és módszerek jelennek meg.

A TTF és a művelődési folyamatok kapcsolatának vizsgálata azonban nemcsak a kifejezetten új kulturaközetítő eszközök meghatározó szerepére /ill. ennek lehetőségére/ mutat rá, hanem reflektorfénybe állítja a kulturaközetítés egész közvetlen ipari hátterét. Az az egyszerű tétel, hogy "hegedű nélkül nem lehet hegedülni" igen komoly problémaként fogalmazódik meg az olyan kulturális kínálat esetében, amely kifejezetten technikaigényes. /Nagy zenekart, nagy termet igénylő zene; a képzőmű-

vészetek vagy a filmgyártás bizonyos ágai./ Így a tervezők érdeklődése egyre inkább a kulturális kínálat közvetlen technikai bázisára irányul. Ezt egyébként tükrözik a szocialista országokban, az 1970-es évek elejétől kibontakozó hosszú távú művelődéstervezési törekvések. Elsősorban azonban a viszonylagosan elmaradott infrastrukturális feltételek pótlási igényéből fakadó követelményrendszeren keresztül.

7./ A hazai hosszú távú művelődéstervezés szakaszai és lehetséges kiindulásai

Magyarországon az 1958-1961 közötti időszakban készültek először hosszú távú, népgazdasági szintű tervek. /Akkor az 1960-1980 közötti időszakra vonatkozóan./ Ez a tervező munka az 1960-as évek elején félbeszakadt, s a hosszú távú tervezés 1967-ben kezdődött újra. Az oktatás és közművelődés távlati tervezése a munkaerő- és életszínvonal tervezéséhez kötődött. /Az alább említésre kerülő dokumentumok bibliográfiai adatait lásd többek között a 25, 26, 14, 7.sz. hivatkozásokban./

A hosszú távú népgazdasági tervezés első szakasza /1968-1972/ alatt az 1970-1985 közötti időszakra készítettek fejlesztési koncepciót ill. tervet. A Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság /MÉB/ kimunkálta "Az oktatás távlati fejlesztési koncepciója" című dokumentumot. A tervezési szakasz elején az oktatáson kívüli művelődés távlati fejlesztési koncepciójának elkészítési igénye még nem szerepelt a programokban.

Monigl egyik tanulmánya /25/ szerint " a múltbeli fejlődés elemzésének lezárása, majd az életszínvonal és életmód fejlesztési hipotéziseinek kidolgozása során vált világossá, hogy a hosszú távú terv egészének, ezen belül a munkaerő és az életszínvonal távlati fejlesztési koncepciójának kidolgozása megköveteli e terület távlati fejlesztési koncepciójának kidolgozását is." A MÉB Kulturális Tervezési Albizottsága által szervezett munka /1970-1972. június/ eredménye "A kultúra fejlesztésének távlati koncepciója 1970-1985" című dokumentum.

Ezen anyagok egyike sem vált meghatározó erővel a népgazdaság egészére vonatkozó hosszú távú terv részévé s nem jelentett orientációt sem a 70-es évek művelődéspolitikája, sem a kulturális szféra működtetése számára.

Az 1960. évi oktatási reform ellentmondásai és az 1965. évi korrekciós határozat után, 1971-1972-ben került sor az MSZMP KB irányításával a közoktatás helyzetének átfogó felülvizsgálatára. Ennek eredménye az 1972. évi oktatáspolitikai határozat, amely többek között kimondja, hogy el kell készíteni a közoktatás átfogó fejlesztési koncepcióját.

1972-1974 között folyt a közművelődés pártvizsgálata. 1974. márciusában tárgyalta és fogadta el a KB "A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai" című dokumentumot, amely a párt 1958-as művelődéspolitikai irányelvei óta e területen a leglényegesebb állásfoglalás.

A hosszú távú népgazdasági tervezés második szakaszában /1973-1978/ az 1976-1990-es időszakra készült fejlesztési koncepció. Az említett pártvizsgálathoz is kapcsolódva dolgozta ki az OM "A köznevelés fejlesztésének 1990-ig szóló koncepciótervezete" /1974/ című anyagot. Az időközben megszervezett 6-os főirány kutatásai nyomán számos modell-variáns, elképzelés, stratégia született. A közművelődés parthatározaton és a Minisztertanács 2020/1974/V.6. sz. határozatán alapuló távlati fejlesztési tervének kidolgozása 1974 nyará és 1976 tavasza között folyt. A Minisztertanács 1976. júniusában fogadta el - munkaokmányként - "A közművelődés távlati fejlesztésének irányelvei" című dokumentumot. Ez 1990-ig vázolja a művelődéspolitikai távlati céljait, a kulturális ellátás modelljét, a hálózatfejlesztés súlyponti feladatait és eszközeit. 1976-ban hagyta jóvá az Országgyűlés a közművelődésről szóló törvényt. A hosszú távú tervezés e szakaszán belül 1976 ősze és 1978 nyara között korszerűsítették és kiegészítették a népgazdaság 1976-1980 közötti időszakra szóló távlati fejlesztési elgondolásait; ennek keretében került sor /kutatók bevonásá-

val/ az oktatási és közművelődési fejlesztési elképzelések áttekintésére is.

A hosszú távú népgazdasági tervezés harmadik szakasza /1979-1983/ az 1981-2000 közötti időszakra vonatkozik. Az Országos Tervhivatal programja szerint két tervezési periódust foglal magában:

- a/ Anyaggyűjtés, elemző szakasz, 1979-1981 között. Ennek része volt egy olyan prognózis-program, amelynek keretében köznevelési és közművelődési részprognózisok is készültek.
- b/ Koncepcionális, stratégia-alkotó szakasz, 1982-1983-ban. Az 1979-ben készült elemzések, az 1980-ban készült prognózisok alapján egyes szférákra fejlesztési koncepciókat, ezek alapján hosszú távú terveket kell készíteni.

A hosszú távú művelődéstervezéssel kapcsolatos eddigi kísérletekből kiderült, hogy az ilyen típusú munka tartalmi szempontból öt lényegesebb szakaszra osztható.

Előkészítő szakasz: Ennek során át kell tekinteni az előző fejlődést, hogy a távlati elképzelés ezzel szervesen összekapcsolható legyen. Meg kell vizsgálni, hogy gyökeres változást lehetővé tesz-e a múltbeli fejlődés. Elemezni kell a szféra működése és a társadalmi-gazdasági szükségletek főbb ellentmondásait, a szféra belső feszültségeit. Prognosztizálni kell a társadalmi-gazdasági fejlődés azon összefüggéseit, amelyek a szféra működését /és működési irányait/ közvetlenül megalapozzák és meghatározzák. Különös hangsúllyal kell vizsgálni a szférára ható szintáttörések lehetőségét. /Ilyen volt pl. a rádió, tv./

Kiindulások megállapítása. Az előkészítő szakaszban gyűjtött ismeretek alapján meg kell határozni az adott tervidőszakra vonatkozó kiindulásokat; azokat a főbb tényezőket és összefüggéseket, amelyekből a koncepció egyáltalán kibontakozhat.

Lehetséges kiindulások:

- A folyamatokat és a szférát közvetlenül meghatározó társadalmi-gazdasági környezet várható változásai.
- A belső fejlődés meghatározó és továbbélő törvényszerűségei.
- A szféra iránti szükségletek várható alakulása.
- A társadalmi rendszer távlati céljaiból /rendszer-specifikus értékeiből/ deriválható célok rendszere.

Problémacsoportok. Az előkészítés és a kiindulások alapján meg kell állapítani, melyek azok a főbb probléma-csoportok, amelyekre a tervnek mint cselekvési programnak válaszolni kell.

Ezután "már csak" két lépés van hátra: a koncepció, majd a terv mint cselekvést orientáló program elkészítése. Ugy vélem, hogy a hosszú távú, oktatás- és művelődéstervezés nemzetközi szakirodalmából és hazai tapasztalataiból egyaránt levonható az a következtetés, hogy a kiindulások és problémacsoportok megállapítása megköveteli a szisztematikus helyzetelemző munkát. Céljaink csak akkor realizálhatók, ha a már kibontakozott vagy kibontakozóban lévő társadalmi, művelődési folyamatokkal szervesen összekapcsolhatók, ha a társadalom életének törvényszerűségeit feltárjuk és figyelembe vesszük. Erre int a szociológus, Losonczi Ágnes fejtegetése is:

"A társadalompolitikus csakúgy, mint a társadalomról gondolkodó, gyakran összekeveri azt, amit lát azzal, amit látni szeretne, vagy amit látnia kellene: másfelől azt, ami őt személyesen nyomasztja azzal, ami a társadalomra nehezedik. Nem pusztán a "sein" és a "sollen" kérdése ez, hanem a valóság elemzése és a tényleges tendenciák fel- vagy félreismerése és összekeverése az elképzelések belevetítésével. S mivel a társadalom törvényeit nem ismerjük jól, ezért bizonyulnak sokszor erősebbnek, mint a megbízott törvényhozók, s mivel az emberek céljait sem ismerjük igazán, ezért van az, hogy másképpen akartak vagy akarnak boldogulni, mint ahogyan mi őket boldogítani akarnánk."

HIVATKOZÁSOK

- 1/ Berend T. Iván: Öt előadás oktatásról és gazdaságról, Magvető, 1978. 247.p.
- 2/ Coombs, P.H.: Az oktatás világválsága. Rendszerelemzés. Tankönyvkiadó, 1971. 270.p.
- 3/ Craveró Róbert - Pál Endre: A művelődés tervezése és az igényelt kutatások, Kultúra és Közösség, 1979/2-3. 32-40.p.
- 4/ Hideg Éva: A kulturális szféra elemzése a szovjet társadalmi tervezési irodalomban. Kultúra és Közösség, 1977/3. 116-128. p.
- 5/ Hideg Éva: A kulturális szféra és a távlati társadalmi-gazdasági célrendszer Kultúra és Közösség, 1977/3. 50-60. p.
- 6/ Hideg Éva: A társadalmi tervezés a szovjet szakirodalomban, Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézet, Társadalmi Tervezési Füzetek, 1977. november 35. p.
- 7/ Inkei Péter - Kozma Tamás: Célok és stratégiák a köznevelés fejlesztésében, Akadémiai Kiadó, 1977. 92. p.
- 8/ Jánossy Ferenc: Gazdaságunk mai ellentmondásainak eredete és felszámolásuk útja Közgazdasági Szemle, 1969/7-8. 806-830. p.
- 9/ Jánossy Ferenc: Gazdaságtörténet és gazdaságtervezés /In: Tervgazdálkodásunk időszzerű kérdései/ Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.

- 10/ John, E.: Probleme der prognostischen Planung kultureller Prozesse./ A művelődési folyamatok távlati tervezésének problémái/ Előadás /soksz./
Népművelési Intézet 15378/1967. 15. p.

- 11/ Koncz Gábor: Jegyzetek az életmód-prognosztizálás lehetőségeiről,
Kultúra és Közösség, 1978/4.23-48. p.

- 12/ Koncz Gábor: Művelődésgazdaságtani kutatások Magyarországon a kulturális szféra tervezése szolgálatában,
In: Kuti Éva: Néhány európai tőkés ország kulturális ráfordítás- és eredmény-adatainak nemzetközi összehasonlítása. Függelék.
Népművelési Intézet, 1979. 157-197. p.

- 13/ Koncz Gábor: "Tanuljunk meg élni" - A Faure-jelentés ismertetése. Prognosztika, 1980/1-2. 115-120. p.

- 14/ Koncz Gábor: A művelődésgazdaságtan szakirodalma,
Statisztikai Kiadó, 1981. /Megjelenés alatt/ kb. 200. p.

- 15/ Koncz Gábor - Monigl István: A kultúra távlati tervezése,
Társadalmi Szemle, 1979/2. 36-44. p.

- 16/ Kovács Géza: Jövőkutatás és társadalmi tervezés. - Bp.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. 365. p.

- 17/ Kovács János: A munkaerő társadalmi újratermelése és tervezése,
Akadémiai Kiadó, 1980. 205. p.

- 18/ Kovács János - Timár János: A munkaerő és az oktatás távlati tervezésének módszerei néhány európai szocialista országban, - Szigma, 1971/3.

- 19/ Kozma Tamás - Mihály Ottó: Művelődésünk távlati fejlesztése. - Társadalmi Szemle, 1978. nov. 79-84. p.
- 20/ Kozma Tamás: A kulturális szféra távlati tervezését segítő kutatások az MTA Pedagógiai Kutató Csoportjában, - Kultúra és Közösség, 1979/2-3. 55-65. p.
- 21/ Kozma Tamás: A művelődés tervezése, - MTA Pedagógiai Kutató Csoport, 1978. 117. p.
- 22/ Kozma Tamás: Társadalmi tervezés a kulturális szférában: lehetőségek és korlátok - Magyar Tudomány, 1981/3. 164-173. p.
- 23/ Kuti Éva: Az oktatásgazdaságtan szakirodalma. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Statisztikai Módszerek - Témadokumentáció 13. 1979. 81. p.
- 24/ Mándi Péter: Oktatás és gazdasági növekedés a fejlődő országokban. - Bp. Akadémiai Könyvkiadó, 1975. 188. p.
- 25/ Monigl István: A távlati tervezés és a kulturatervezés kapcsolatai. - Kultúra és Közösség, 1979/2-3. 41-54. p.
- 26/ Monigl István: A népgazdasági tervezés és az oktatási rendszer kapcsolata. - Akadémiai Kiadó, 1979. 115. p.
- 27/ Pál Endre: Számítási metodika a kulturális területek távlati fejlesztési tervezéséhez. - Népművelési Értesítő, 1973/2. 123-131. p.
- 28/ Pál Endre - Soós József: A kultúra távlati fejlesztésének koncepcióterve. - Népművelési Értesítő, 1973/1. 22-34. p.
- 29/ Papp Margit: Gondolatok a közművelődés távlati tervezéséről, - Kultúra és Közösség, 1975/4. 23-30. p.

- 30/ Pozsgay Imre: A kultúra tervezése. In: Demokrácia és kultúra, - Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1980. -282-290. p.
- 31/ Pőcze Gábor: A művelődéstervezés művelődéstudományi hátteréhez. - Pedagógiai Szemle, 1981. április, 307-317. p.
- 32/ Richta, R. /és munkaközössége/: Válaszúton a civilizáció /A tudományos-technikai forradalom társadalmi és emberi összefüggései/ - Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1968. 28. lp.
- 33/ Szczepansky, J.: A kultúra tervezésének elméleti alapjai. In: A szociológus szemével. - Bp. Gondolat, 1977. 302-309. p.